

*Ганна Вадимівна ПУТОВА,
провідний спеціаліст Центрального
державного історичного архіву України в м. Києві*

ДЕКІЛЬКА СТОРІНОК ІЗ КИЇВСЬКОГО ПЕРІОДУ БІОГРАФІЇ ГЕНЕРАЛА М. А. МИЛОРАДОВИЧА

На основі документальних матеріалів висвітлено маловідомі епізоди з діяльності прославленого воєначальника, героя війни 1812 р., згодом — генерал-губернатора Санкт-Петербурга генерала М. А. Милорадовича (1771–1825) під час перебування його на посаді київського генерал-губернатора в 1810–1812 рр. Значну увагу приділено заходам М. А. Милорадовича щодо допомоги постраждалим від пожежі на Київському Подолі у 1811 р., що характеризують не лише його адміністративні здібності, а й людські якості.

Ключові слова: Милорадович Михайло Андрійович, історія Києва, українсько-російські зв'язки, міжкультурні взаємодії, біографічні дослідження.

The research of documental materials revealed some little known episodes of the activity of a famous commander, hero of the war of 1812, in time – governor-general of St. Petersburg general M.A. Myloradovych (1771–1825) in the period of his service as the governor-general of Kyiv in 1810–1812. Much attention is paid to the measures M.A. Myloradovych took to help the victims of the fire in Kyiv Podil in 1811, which characterizes not only his administrative qualities, but also his human features.

Key words: Mykhailo Andriyovych Myloradovych, history of Kyiv, Ukrainian and Russian interconnections, intercultural interaction, biographic researches.

На основе документальных материалов освещены малоизвестные эпизоды из деятельности прославленного военачальника, героя войны 1812 г., впоследствии — генерал-губернатора Санкт-Петербурга генерала М. А. Милорадовича (1771–1825) во время пребывания его на должности киевского генерал-губернатора в 1810–1812 гг. Значительное внимание уделено мерам М. А. Милорадовича по оказанию помощи пострадавшим от пожара на Киевском Подоле в 1811 г., которые характеризуют не только его административные способности, но и человеческие качества.

Ключевые слова: Милорадович Михаил Андреевич, история Киева, украинско-российские связи, межкультурные взаимодействия, биографические исследования.

Ім'я графа Михайла Андрійовича Милорадовича добре знане будь-кому, хто цікавився вітчизняною історією. Проте, на жаль, навіть українським історикам він здебільшого відомий як герой війни 1812 р. та генерал-губернатор Санкт-Петербурга. Останнім часом у працях киевознавців стали з'являтися згадки про перебування графа Милорадовича в нинішній ук-

раїнській столиці, проте, досить побіжні та недостатні для оцінки його діяльності на посаді київського генерал-губернатора.

Михайло Андрійович Милорадович народився 1 жовтня 1771 р. у родині Андрія Степановича Милорадовича, героя російсько-турецької війни 1768–1774 рр., товариша О. В. Суворова. Освіту здобув в університетах Страсбурга та Метца [1, с. 56]. Його військова кар'єра розпочалася з дитинства, як було заведено в родині спадкових військових. Суворівські походи 1799 р. дали йому можливість виявити свої здібності, як відмінного бойового командира. У цей час Олександр Суворов зробив Михайла Андрійовича своїм черговим генералом. У складі російської армії М. І. Кутузова, у 1805 р. Михайло Милорадович очолює бригаду, послану на допомогу австрійцям [1, с. 57]. У 1806 р. корпуси під його командуванням звільнили Будапешт від турецьких військ. У 1809 р., після участі у битві при Росеваті, він отримав звання генерала від інфантерії [2].

31 травня 1810 р. М. А. Милорадович був призначений на посаду київського генерал-губернатора. Відповідний імператорський указ містив такі рядки:

“...Его Императорское Величество поручив Вам должность Киевского Военного Губернатора, высочайше повелеть изволил управлять вам Киевскою губерниею и по гражданской части, по делам, кои относятся до Государственной пользы, сохранения казенного интереса, оказания защиты утесняемым и наблюдения за должным порядком в отправлении должностей...” [3, арк. 4–4 зв.].

Щодо “надання захисту тим, хто зазнає утисків” новий київський губернатор виявив несподівану активність — і сталося це за рік після призначення. Нинішні дослідники історії Києва наголошують, що за часів губернаторства М. А. Милорадовича в місті давалися найгучніші бали [4, с. 487]. На відміну від чиновників-росіян, Михайлу Андрійовичу не був властивий снобізм і презирство до строкатого київського світського товариства. Можливо, це пояснювалося походженням генерала — він був нащадком старовинного сербського роду, представники якого з'явилися на Лівобережній Україні ще за часів Петра I [1; 2]. Так чи ні, та за М. А. Милорадовича польська та українська шляхта не почувалися пригнобленою, і, до речі, бали, влаштовувані ним, часто-густо були костюмованими й публіка з'являлася там у національних строях [4, с. 487].

Хоча граф Милорадович досить часто виїздив за кордони підпорядкованої йому території для організації тих чи інших справ, пов'язаних із мобілізацією та розташуванням військ, він повсякчас знаходив можливості дба-

---

ти про доручену йому губернію. Це підтвердили наступні події, що залишили глибокий слід в історії Києва.

9 липня 1811 р. на київському Подолі сталася руйнівна пожежа — одна з найстрашніших за всю історію міста [5, арк. 1]. Губернатор особисто, із властивою йому мужністю та вмінням, керував ліквідацією стихійного лиха [4, с. 487]. Далі на нього чекали довгі бюрократичні процедури, пов'язані з організацією допомоги потерпілим. Їх слід описати докладно, як для того, щоб зрозуміти тогочасні діловодні стосунки, так і для того, щоб виявити окремі риси М. А. Милорадовича, котрий більше відомий, як бойовий генерал, ніж як державний чиновник. Саме листування генерала з Олександром І і членами уряду в справах київської пожежі характеризують його, як особу, свідому відповідальності, покладеної на неї, щиро перейняту долями людей, довірених її опіці.

Невдовзі по пожежі Київське губернське правління доповіло губернаторові про величезні масштаби збитків: жителі Подолу, які належали до купецької, ремісничої та міщанської верстви, повністю або майже повністю втратили своє майно, залишилися без даху над головою та будь-яких засобів заробітку. Лише серед купців і міщан постраждало біля тисячі родин [4, с. 487].

19 серпня імператор писав до Михайла Милорадовича:

“...соболезнуня о участи постигшей жителей сего города, повелеваю вам немедленно сделать все зависящее от вас распоряжения для облегчения треб их, я буду ожидать донесения вашего о тех, которые более прочих потерпели, а равно и о способе вспомоществования, который вы признаете для них приличным...” [5, арк. 8].

Саме це розпорядження виявилось найскладнішим: не лише тому, що важко було визначити кількість і міру втрат жертв пожежі, а й через різницю бачення проблеми Київським губернатором і вищими державними органами. Київське губернське правління, провівши інспекцію, розподілило постраждалих на три категорії. До першого класу були зараховані купці, котрі мали по два-три будинки, лавки, фабрики; до другого — цеховики, що втратили житло, власні лавочки та приладдя до праці; до третього — уся решта подільського населення, тобто, найбільніший його прошарок, який займався дрібним промислом і торгівлею. Усім їм надавалася певна грошова позика та будівельний ліс. Водночас, часові межі відбудови були максимально обмежені, фактично, погорільці були зобов'язані відбудувати Поділ власноруч у найкоротший термін [5, арк. 10–10 зв.].

Із цього розпорядження легко зрозуміти, як мало чиновники Правління були обізнані з життям простого київського люду та проблемами, з яки-

---

ми він зіткнувся після катастрофи. Натомість губернатор, котрий під час боротьби з вогнем на власні очі бачив справжні втрати, добре розумів, що населення Києва, постраждале під час пожежі, у жодному разі не вкладеться в жорсткі фінансові та часові межі, запропоновані Правлінням. 22 вересня 1811 р. Михайло Милорадович склав досконалий план виплат компенсацій погорільцям, суть якого полягала в наступному. Губернатор пропонував максимально розтягнути терміни виплати міщанами державних позик, продовживши їх до 1813 р. Він уніс також пропозицію взагалі звільнити найбільш вразливих із постраждалих від виплати частини позики за рахунок міської казни та надати, таким чином, їм можливість налагодити справи [5, арк. 10–10 зв.].

Відбудова Подолу здійснювалася під керівництвом головного київського архітектора А. І. Меленського [6, арк. 1–17]. Кошторис на втілення нового плану забудови він представив губернаторові вже 28 серпня 1811 р. [6, арк. 1]. Оскільки, згідно цього кошторису розташування будинків було не таким щільним, як перед пожежею, певну кількість потерпілого населення передбачалося переселити до Либідської частини міста. Зі свого боку М. А. Милорадович запропонував влаштувати там регулярні ярмарки для налагодження економічного життя переселенців [5, арк. 14–14 зв.].

У листопаді 1811 р. Комітет міністрів, організований для вирішення справ стосовно долі жертв київської пожежі, дав відповідь на пропозиції губернатора, у якій був підданий критиці його проект відшкодування втрат і, зокрема, говорилося:

“Вообще же Комитет признавая предположения вашего превосходительства неудобными к приведению их в действо и несоответствующими благотворительному намерению государя императора, положил сообщить вам, чтобы вы... представили поименно о тех семействах, которые наиболее потерпели разорения и действительно в самом крайнем и беспомощном состоянии находятся с назначением каждому приличного вспомоществования” [5, арк. 24].

Водночас, члени Комітету не взяли до уваги те, що Михайло Милорадович писав у попередньому звіті:

“Нельзя достоверно определить и взять на совесть, кто из погоревших обывателей более или менее пострадал... ибо пожар стал быстро распространяться, что вся она часть города объята была пламенем не больше, как в течение пяти часов” [5, арк. 13].

Таким чином, конфлікт київського губернатора з вищою владою поглиблювався, він вимушений був виправдовуватися, пояснюючи, що в першій своїй доповідній записці ніяк не міг визначити, хто з міщан потребує

найбільшої допомоги, оскільки на момент її написання ці відомості ще не могли бути зібрані, настільки хаотичним був стан справ міста в перші два місяці після катастрофи [5, арк. 28 зв. – 29].

Натомість кияни, не чекаючи, поки міністри вирішать їхню долю, штурмували губернатора з вимогами надати їм відповідну допомогу та навіть зібралися власноруч написати прохання до імператора, у якому хотіли описати своє тяжке становище та випросити безпосередньо в очільника держави кошти на відбудову Подолу та відновлення торгівлі. М. А. Милорадовичу великих зусиль коштувало впевнити їх не робити цього [5, арк. 28].

Доки уряд готував чергове розпорядження, Михайло Андрійович доручив долю найбідніших подолян опіці приватних осіб — представників дворянства Київської губернії [5, арк. 29]. Те, що в повсякденному житті київська шляхта не зазнала від губернатора зневаги, привернуло її до Михайла Милорадовича. Припустимо, що дворяни допомагали подолянам не лише з почуття громадянського обов'язку, а й із поваги до очільника їхньої губернії. Так розпочалося відродження Київського Подолу після пожежі, свідками якої сьогодні залишаються декілька кам'яних будинків, що стоять боком до сучасної лінії забудови.

У березні 1812 р. Михайло Милорадович переймався розміщенням у повітових містах Київської губернії військових, змушених у зв'язку із хворобою залишити полки, що починали мобілізуватися в очікуванні війни. Із запалом губернатор почав організовувати цю справу: під його пильним наглядом здійснювалося розташування хворих у губернських шпиталях, забезпечення їм належного догляду та вчасне повернення до війська [7, арк. 1–2].

У липні 1812 р. київський генерал-губернатор отримав листа від імператора з повідомленням, що на Лівобережній і Слобідській Україні та на Півдні Росії були сформовані військові підрозділи, а саме: 55 батальйонів, 26 ескадронів і артилерійських рот 9 піших і 5 кінних [8, арк. 1]. Також імператор писав:

“Поручая вам начальство над... сими войсками повелеваю отправить(ся) в Калугу, где и имеете вы заняться разложением оных между Калугою, Волоколамском и Москвою и заблаговременным там продовольств(ием) их. (...)

Давно мне известная ревностная служба ваша подает повод надеяться, что вы исполните сие поручение с отменным усердием и потщитесь оправдать сей знак моей к вам доверенности” [8, арк. 1 зв. – 2].

Для Михайла Милорадовича це означало початок нової праці на його улюбленій, військовій ниві. Для Києва — те, що губернатор завершив тут свою каденцію. Від'їжджаючи з південної столиці, М. А. Милорадович передав усі справи цивільному губернатору графу О. Л. Санті [8, арк. 10].

У теплому прощальному листі, написаному Михайлом Андрійовичем до предводителя дворянства Київської губернії графа О. Потоцького, зокрема, говорилося:

“... я вважаю також неперемінним и чрезвычайно приятным для себя долгом благодарить вас за все те благорасположения и содействия, которые ваше превосходительство никогда не представляли мне оказывать при всяких случаях и сношениях, кои я имел с вашим превосходительством по предметам управления губерниею” [8, арк. 10].

Слід зазначити ще одну важливу рису М. А. Милорадовича: він був людиною прямою, безкомпромісною та чесною. Служити під його началом легко було тому, хто мав ті самі якості. Від'їжджаючи з Києва, Михайло Андрійович залишив найліпші характеристики всім чиновникам, котрі служили в його канцелярії [8, арк. 12–17 зв.]. Важливим є цей факт ставлення до окремої людини, як до такої, що потребуватиме праці й після зміни керівництва.

Не зважаючи на те, що перебування графа Милорадовича на посаді київського генерал-губернатора було коротким, цей час був насичений подіями — не лише зважаючи на обставини, що склалися, а й завдяки діяльній беручкій до справи натурі графа. У будь-якому разі, Київ завдячує йому щирою турботою про мешканців і, до певної міри, сучасним виглядом подільської забудови.

Подальша доля генерала широко відбита в багатьох монографіях і статтях. Він став героєм Вітчизняної війни 1812 р. До його нагород додалися ордени Св. Георгія 2-го ступеня, Св. Володимира 1-го ступеня, Св. Андрія. За героїзм, виявлений у Бородінській битві, М. А. Милорадович був нагороджений орденом Св. Олександра Невського з алмазами [1, с. 24].

19 серпня 1818 р. Михайло Милорадович був призначений генерал-губернатором Санкт-Петербурга [1, с. 57]. На цій посаді його також чекала боротьба із двома стихійними лихами: пожежею в Царському Селі 1820 р. і повінню в Санкт-Петербурзі 1824 р. [1, с. 57].

Трагічна історія зішестя на престол Миколи I несподівано підвела ризик під життям графа. Як столичний генерал-губернатор він був однією з головних відповідальних осіб у період міжвладдя. Аналізуючи роль М. А. Милорадовича в цих подіях, декабрист С. П. Трубецький писав:

“Если Николай добровольно покорился убеждениям графа, и то заслужил признание отечества; но если б он захотел силою добыть престол, то не сомневаюсь, что не нашел бы в графе Милорадовиче себе сообщника. Граф, узнав уже из писем Константина к Николаю (...) что Константин не принял присяги, все еще сдерживал нетерпеливых и домогался правильного отречения от престола” [9, с. 259].

Отже, цесаревич Костянтин не захотів залишити Варшаву та прийняти на себе тягар керівництва російською імперією. Була оголошена присяга імператорові Миколі Павловичу. Михайло Милорадович навіть усупереч власним прагненням не міг піти проти законного государя. Вірність імператорові та вітчизні в його офіцерській свідомості були тотожні. І якщо ще незадовго перед тим він, знаючи про підготовку офіцерами окремих полків заворушень, не заважав їм, сподіваючись, що вони допоможуть звести на престол Костянтина, то тепер відчував відповідальність за солдат, виведених на Сенатську площу. 14 грудня 1825 р. М. А. Милорадович був убитий декабристом П. Г. Каховським під час спроби вмовити повсталі полки присягнути імператорові Миколі І.

Так загинув відважний герой багатьох війн, один із легендарних учасників Бородинської битви, кавалер усіх можливих нагород російської імперії, найблисучіший із київських губернаторів.

1. Шмельков, А. Милорадовичи [Текст] / А. Шмельков // Жизнь национальностей. – 1993. – № 3–4. – С. 24–57.
2. Милорадович Михаил Андреевич [Электронный ресурс] : биограф. указатель // Хронос – всемирная история в интернете / ред. В. Румянцев. – Б. д. – Режим доступа : <http://www.hrono.ru/biograf/milorad.html>. – Название с экрана.
3. ЦДІАК. – Ф. 533. – Оп. 1. – Спр. 1123.
4. Макаров, А. Н. Малая энциклопедия киевской старины [Текст] / А. Н. Макаров. – К., 2002. – 558 с.
5. ЦДІАК. – Ф. 533. – Оп. – 1. – Спр. 1406.
6. ЦДІАК. – Ф. 533. – Оп. – 1. – Спр. 1418.
7. ЦДІАК. – Ф. 533. – Оп. – 1. – Спр. 1514.
8. ЦДІАК. – Ф. 553. – оп. 1. – Спр. 1549.
9. Трубецкой, С. П. Записки [Текст] / С. П. Трубецкой // Мемуары декабристов. Южное общество / собр. текстов и общая ред. В. И. Пороха, В. А. Федорова. – М. : изд-во Моск. ун-та, 1982.